

УДК 94(477.4): 53:51

**ВІДОМІ ВИПУСКНИКИ НОВОРОСІЙСЬКОГО
УНІВЕРСИТЕТУ ПРИРОДНИЧОГО ВІДДІЛЕННЯ
ФІЗИКО-МАТЕМАТИЧНОГО ФАКУЛЬТЕТУ :
ДОСЯГНЕННЯ, ДОЛІ, ЗВ'ЯЗОК З ALMA-MATER**

У статті досліджено життєвий шлях відомих випускників Новоросійського університету фізико-математичного факультету природничого відділення, виокремлено основні їхні наукові дослідження. Визначена роль відкриттів вчених у різних наукових сферах. Здійснено аналіз зв'язку випускників з alma-mater.

Ключові слова: *вчені-випускники, фізико-математичний факультет.*

Прогрес природничих наук визначається плідною діяльністю багатьох тисяч дослідників, спалахами розуму геніальних вчених, які створюють специфічні неформальні об'єднання – наукові

школи та гуртки, в яких розвиваються нові ідеї та формуються наукові напрямки. Не є винятком Новоросійський університет, адже випускники фізико-математичного факультету природничого відділу зробили значний внесок у науку. Тому є важливим та актуальним прослідкувати їхній життєвий шлях та наукову спадщину.

Мета даної статті дослідити долі, досягнення та зв'язок з Новоросійським університетом відомих випускників цього закладу, а саме фізико-математичного факультету природничого відділення.

Аналізуючи праці даної проблематики, можна звернути особливу увагу на видання нашого університету «Професори Одеського (Новоросійського) університету Том 2 і 3: біографічний словник», де досить обширно та ґрунтовно описано життя та діяльність усіх професорів ОНУ. Але інформація подана у даній книзі є досить узагальнюючою, тому головною новизною у даному дослідженні є – компонування вчених лише даного факультету та відділення.

В Новоросійському університеті дуже популярним був фізико-математичний факультет, особливо його природнича частина, чому неабиякою мірою сприяла плідна робота тут видатних вчених-природознавців.

Із 14 відділень фізико-математичного факультету 10 були присвячені природничим наукам. З першого навчального року на факультеті працювали дві біологічні кафедри – ботаніки і зоології та порівняльної анатомії і фізіології. Увага до цієї галузі природничих наук пояснювалася прискоренням її розвитку на початку ХІХ століття, обумовленого багатьма суспільно-економічними чинниками, та значним прогресом у наукових досягненнях біологів.

Зокрема у даній роботі буде прослідковано життя та досягнення відомих випускників даного факультету.

Аксентьев Борис Миколайович, у 1918 р. закінчив Новоросійський університет. Після закінчення університету Борис вчився в аспірантурі (1918-1921) на кафедрі фізіології рослин у професора Ф. М. Породка. Закінчивши аспірантуру, працював

асистентом цієї кафедри (1921-1927), а потім старшим науковим співробітником секції анатомії і фізіології рослин науково-дослідної кафедри біології (1927-1930) та зоолого-біологічного інституту (1930-1931).

З 1931 р. до кінця життя Б. М. Аксентьев працював у ботанічному саду ОДУ, де у 1935-1939 рр. керував сектором фізіології рослин. Він досліджував хімічну стимуляцію насіння і вплив різних факторів на його проростання, одержав цікаві експериментальні дані про роль оболонки насіння, яка при проростанні реагує на світло.

У 1921-1929 рр. за сумісництвом був асистентом Одеського інституту народної освіти. В Одеському університеті він працював спочатку доцентом (1929-1935), а потім професором (1935-1938) кафедри ботаніки [5, с. 16-17].

Алексеев Олексій Карпович вступив у 1901 р. до Новоросійського університету на природничий відділ фізико-математичного факультету, який закінчив у 1906 р. з золотою медаллю за твір з геології. В університеті він спеціалізувався з геології і палеонтології під керівництвом професорів В. Д Ласкарева та Р. О. Пренделя. За їх рекомендацією був залишений при кафедрі геології для підготовки до професорського звання і почав проводити геологічні дослідження в долині середньої течії Дністра, а також провів гідрогеологічні роботи по вивченню керну бурових скважин у Аккермані. У 1915 р. його призначають старшим асистентом при геологічному кабінеті. Наступного року успішно захистив магістерську дисертацію на тему «Фауна позвоначних села Ново-Елизаветовка». Ця дисертація у вигляді монографії обсягом 453 сторінок була видана в Одесі напередодні у 1915 р.

У 1917 р. він став приват-доцентом Новоросійського університету, читав курси динамічної геології, третинних викопних півдня Росії. Крім університету, О. К. Алексеев читав лекції на Вищих жіночих курсах.

З перетворенням університету на Інститут народної освіти О. К. Алексеев став його позаштатним професором і завідувачем секції геології науково-дослідної кафедри географії і геології, а

після смерті професора Г. І. Танфільєва тимчасово завідувачем. Крім того, з 1924 р. професор читав курс історичної геології в Одеському політехнічному інституті.

21 вересня 1930 р. Алексєєв був переведений до Ленінграду в Інститут геологічної карти при Головному геолого-розвідувальному управлінні ВРНГ СРСР на посаду старшого геолога [1, с. 9-13].

Андрусов Микола Іванович у 1879 р. вступив природниче відділення, де захопився зоологією під впливом блискучих лекцій І. І. Мечникова з морфології та ембріології тваринного світу, а також консерватора Зоологічного кабінету Г. М. Відгальма, який навчав студентів збирати палеонтологічні рештки тварин і зразки сучасних морських мешканців.

У 1884 р. закінчив університет, але не був залишений там, бо ще у 1883 р. підписався під протестом поданим ректору з приводу виходу у відставку І. І. Мечникова.

В Одесі разом з професором О. В. Клосовським він виробив проект чорноморської глибоководної експедиції. Цей проект був поданий з'їзду Російських дослідників природи у Петербурзі і за поданням Російського географічного товариства почав здійснювати влітку 1890 р. (на судні «Чорноморець»). Досить значний період свого життя подорожував за кордоном, де знайомився з відомими вченими того часу.

20 травня 1897 р. М. І. Андрусов захистив докторську дисертацію «Живущие и ископаемые Dreissensidae Евразии», яка була удостоєна Ломоносівської премії АН. Цього ж року він брав активну участь у роботі сьомого Геолгічного конгресу, організував для його учнів екскурсію на Керченський півострів. 24 березня 1904 р. Андрусов був обраний ординарним професором університету св. Володимира у Києві. Тут він працював до 1912 року і утворив свою школу та став головою Київського товариства дослідників природи. В цей період Микола Іванович продовжував геологічні дослідження в Криму, в Румунії, на півострові Мангишлак, в Абхазії, де зібрав матеріали до стратиграфії і палеонтології, геологічної історії Понто-Каспійського басейну – головної мети його досліджень.

За життя і після смерті М. І. Андрусова надруковано 161 наукову працю, переважно російською мовою, а також німецькою, чеською, французькою мовами [1, с. 17-19].

Богатський Всеволод Дем'янович, з 1906 до 1910 р. був студентом Новоросійського університету. Після закінчення університету тимчасово працював на посаді практиканта в Центральній хімічній лабораторії Міністерства фінансів (1910-1911), потім – старшим спеціалістом, завідувачем хімічного відділу науково-дослідної станції Міністерства землеробства (1911-1920), доцентом Одеського медичного інституту, викладачем Вищого технікуму прикладної хімії (1920-1924), професором, завідувачем кафедри Інституту народної освіти (1924-1932).

З 1933 р. – професор Одеського університету, завідувач кафедри аналітичної хімії (1933-1940), органічної хімії (1940-1950), декан хімічного факультету, проректор наукової частини, учбової частини (1943-1950).

У галузі аналітичної хімії розроблені методи визначення летючих кислот у вині, мікрокількості бензину у суміші органічних сполук, об'ємний метод визначення нікельового іону, запропоновані підходи щодо використання органічних сполук в аналітичній хімії. Наслідки досліджень опубліковані в 30 наукових працях [5, с. 134-136].

Боровиков Георгій Андрійович, у 1902 році став студентом Новоросійського університету. З великим захопленням займався фізіологією та анатомією рослин, вивчав флору околиць Одеси, часто ходив на екскурсії разом із професором В. А. Ротертом та іншими студентами. Університет закінчив у 1907 році із золотою медаллю за твір, де уперше показав, що алюміній є обов'язковим компонентом золи будь-якої рослини.

У 1912 р. склав магістерський іспит і був відряджений до Праги, де в лабораторіях Ф. Чапека і Б. Немеця працював і готувався до професорського звання. У 1916 р. захистив в Одесі магістерську дисертацію на тему «Действие солеобразных веществ на скорость роста растительного организма». У 1935 р. Академія наук України надала йому ступінь доктора ботаніки без захисту дисертації, а у 1936 р. він був затверджений ВАКом.

Наукові інтереси Г. А. Боровика були досить широкими. Він вивчав будову клітинних оболонок, явища епінастії та гіпонастії у гілках хвойних, утворення кореневих волосків на стеблі *Leontice altaica* і щеплення винограду. Також він був членом Новоросійського товариства природознавців, Товариства сільського господарства Південної Росії, Німецького ботанічного товариства і Московського товариства випробувачів природи [2, с. 171-172].

Браунер Олександр Олександрович, з 1876 по 1881 рр. навчався на природничому відділенні фізмату. У 1920 році став професором Одеського сільськогосподарського інституту, а звання доктора зоології йому надано в Одеському інституті народної освіти 1922 році.

Браунер любив природу свого краю і вивченню її хотів присвятити життя, він подавав надії як вчений-зоолог. Робота у земстві дозволила їздити по рідних місцях. Він досліджував тваринний світ степу. Вивченням тварин тут займались і до нього, наприклад О. Д. Нордман, але діяльність в цьому напрямку відбувалася періодично. Браунер аналізував ресурсний потенціал степового краю батьківщини з боку досліджень її фауни.

Аналіз наукових робіт, які були надруковані О. О. Браунером за життя, та документів з його архіву дають змогу по праву вважати професора одним з засновників науки про походження свійських тварин, а його підручник «Сельскохозяйственная зоология» (Одесса, 1923) до сьогодні є унікальним виданням. Сьогодні в зоологічному музеї університету існує постійно діюча експозиція матеріалів, яка висвітлює життя і діяльність О. О. Браунера, утворено музейний фонд його імені [5, с. 163-166].

Ласкарєв Володимир Дмитрович, з 1887 р. навчався на фізмати Новоросійського університету. Після закінчення 1892 р. був залишений при кафедрі геології у професора І. Ф. Синцова на посаді лаборанта. З метою удосконалення знань із геології, стратиграфії та палеонтології неогену в 1898-1899 рр. він перебував у відрядженні в Австро-Угорщині та Швейцарії, мандрував по цих країнах і працював у геологічних музеях Відня, Загреба, Цюриха, Женеви.

Після повернення до Одеси в 1902 р. В. Д. Ласкарев був призначений приват-доцентом Новоросійського університету. Роком раніше він за запрошенням геологічного комітету Росії почав працювати над створенням десятиверстної екологічної карти Росії, а саме вивчав з 1901 до 1907 р геологічну будову, тектоніку, геоморфологію Подільської та Волинської губернії, території яких входили до 17-го листа геологічної карти Росії.

Після виходу фундаментальної монографії «Общая геологическая карта Европейской России. Лист 17-й» у 1914 р. В. Д. Ласкарев одержав звання ординарного професора Новоросійського університету.

Ласкарев та його учні створили в університеті обґрунтований напрям (школу) у вивченні стратиграфії четвертинних відкладень, початок якого відноситься до 1912 р., коли він звернув увагу на ярусність лісу і виділив у межах Поділля два яруси лісу з одним покованим ґрунтом між ними. Остання робота Володимира Дмитровича з виданих на батьківщині в 1919 р. присвячена огляду четвертинних покладів Новоросії. Зараз у Палеонтологічному музеї Одеського держуніверситету зберігаються палеонтологічні колекції Ласкарева, у тому числі фауністичний комплекс терас Південного Бугу біля м. Меджибір.

До 1920 р., коли В. Д. Ласкарев емігрував спочатку до Греції, потім до Югославії, він оприлюднив біля 80 наукових робіт [1, с. 43-46].

Лебедев В'ячеслав Боніфатійович, у 1903-1908 рр. навчався в університеті. Після закінчення був залишений стипендіатом для підготовки до професорського звання при кафедрі географії, яку очолив професор Г. І. Танфільєв. Займався дослідженням гідрологічних та гідробіологічних особливостей Одеської затоки Чорного моря.

У 1909 р. Лебедев був відряджений фізико-математичним факультетом на три роки у Берген (Норвегія) з метою удосконалення знань з океанографії та гідробіології на спеціальні курси при Морській біологічній станції. Після закінчення курсів у 1913 р. склав іспит на ступінь магістра географії.

З поверненням до Одеси В. Б. Лебедєв продовжував розпочатим вивчення Одеської затоки, встановив зв'язок між з зміною планктону і коливаннями температури і солоності морських вод, а також вплив на планктон забрудненої органікою води, що поступає з берега. У 1915 р. він був запрошений професором Г. І. Танфільєвим до університету на посаду старшого асистента кафедри географії. До його обов'язків входило завідування бібліотекою географічного кабінету та проведення практичних занять зі студентами. А наступного року був обраний приват-доцентом по кафедрі географії і працював на цій посаді до реорганізації Новоросійського університету.

Він проводив велику громадсько-наукову роботу як секретар Новоросійського товариства дослідників природи [6, с. 207-209].

Павлов Павло Миколайович, у 1898 р. закінчив навчання в університеті.

Протягом 1899 р. давав приватні уроки в Одесі, вчителював. Магістерську дисертацію на тему «Вплив поверхневої енергії на гілотропні перетворення твердої кристалічної речовини» захистив у 1913 р. У тому ж році став приват-доцентом, а у 1917 р. – професором Новоросійського університету. З 1919 до 1953 р. завідував кафедрою фізичної і колоїдної хімії Одеського університету.

У 1914 р. за цикл робіт, які були наведені в магістерській дисертації, Павлов одержав премію Харківського фізико-хімічного товариства ім. І. І. Бекетова.

У 1915 р. організував першу в Одесі фізико-хімічну лабораторію. З цього ж року за дорученням фізико-математичного факультету Новоросійського університету почав читати обов'язків курс фізичної хімії.

Одночасно з проведенням теоретичних робіт протягом всієї своєї науково-педагогічної діяльності працював з різними виробництвами Одеси. Спільно з робітниками промисловості було виконано багато робіт, які присвячені процесам адсорбції і набухання в шкірах, адсорбційній здібності ґрунтів, проблемами поляграфічного аналізу...

Після 1954 р. П. М. Павлов був головою хімічної секції Одеського міського Будинку вчених [6, с. 429-432].

Прендель Олександр Ромулович, 1906 р. вступив на природниче відділення фізмату, що у 1910 р. закінчив з дипломом першого ступеня. Його було залишено на кафедрі зоології та порівняльної анатомії для підготовки до професорського звання.

Під час тимчасової окупації Одеси працював (1942-1944) професором Одеського університету на кафедрі загальної біології та зоології. Після звільнення міста очолив кафедру гідробіології Одеського університету (1944-1964).

Професор Прендель був висококваліфікованим педагогом. За роки педагогічної діяльності він читав лекції із загальної біології, зоології з основами паразитології, зоології безхребетних, зоології хребетних, зоогеографії, загальної гідробіології, фауни морів... Також досліджував вплив забруднення на гідробіологічний режим Хаджибейського лиману, вивчав санітарно-гідробіологічний стан питної води Одеського водопроводу [4, с. 37-40].

Отже, на прикладі вище згаданих людей ми можемо прослідкувати досить просту річ, що більшість із них зробили великий внесок в історію на науку як університету так і для країни в цілому. Незважаючи на всі труднощі свого життя, вони продовжували досліджувати та відкривати все нові і нові явища та не зупинялися на досягнутому.

Із цього можна зробили лише один висновок, а саме – ніколи не зупинятися на досягнутому та завжди вірити у свої сили. А найголовніше пам'ятати хто ти є і звідки ти.

Гордийчук А. В.

ИЗВЕСТНЫЕ ВЫПУСКНИКИ НОВОРОССИЙСКОГО УНИВЕРСИТЕТА ЕСТЕСТВЕННОГО ОТДЕЛЕНИЯ ФИЗИКО-МАТЕМАТИЧЕСКОГО ФАКУЛЬТЕТА: ДОСТИЖЕНИЯ, СУДЬБЫ, СВЯЗЬ С ALMA-MATER

В статье исследованы жизненный путь известных выпускников Новороссийского университета физико-математического

факультета естественного отделения, выделены основные их научные исследования. Определенная роль открытий ученых в различных научных сферах. Осуществлен анализ связи выпускников с alma-mater.

Ключевые слова: *ученые-выпускники, физико-математический факультет.*

Gordiychuk A. V.

FAMOUS GRADUATES OF THE NOVOROSSIYSK UNIVERSITY NATURAL BRANCH OF THE FACULTY OF PHYSICS AND MATHEMATICS: ACHIEVEMENTS, FATES, COMMUNICATION WITH ALMA-MATER

In the article the life path of the famous graduates of the Novorossiysk University of the Faculty of Physics and Mathematics of the Natural Department is studied, their main scientific research is highlighted. A certain role of discoveries of scientists in various scientific fields. Alumni relations with alma-mater have been analyzed.

Key words: *graduate students, physics and mathematics faculty.*

Джерела та література

1. Вчені вузів Одеси [Текст] : бібліографічний довідник / Одеська держ. наукова бібліотека ім. М. Горького. – Одеса. 1994, Вип. 1, ч.1 : Природничі науки (1865-1945). Ч.1: Геологи. Географи : статті, дослідження, спогади / сост. Л. Бур'ян. – Одеса : [б.в.], 1994. – 305 с.
2. Історія Одеського університету за 100 років / Н. Букатевич, Г. Вязовський, С. Ковбасюк [та ін.] ; [наук. Ред. О. Юрженко]. – Київ: Київський університет, 1968. – 423 с.
3. Одеський національний університет імені І. І. Мечникова. Історія та сучасність (1865-2015 р.) / [кол. авт.]; [гол. ред. І. М. Коваль]; Одеський нац. ун-т. І. І. Мечникова. – Одеса: ОНУ, 2015. – 964 с. : іл.
4. Профессор Александр Ромулович Прендель (1888-1970)

// Видные ученые Одессы. – Вып. 4/5. – С. 37-40.

5. Професори Одеського (Новоросійського) університету
Том 2: біографічний словник / [гол. ред. В. А. Сминтина];
[редкол.: Амброз Ю. О., Іщенко Д. С., Гребцова І. С. [та
ін.]]. – Одеса: Астропринт, 2005. – 600 с.
6. Професори Одеського (Новоросійського) університету
Том 3: біографічний словник / [гол. ред. В. А. Сминтина];
[редкол.: Амброз Ю. О., Васильєва Т. В., Гребцова І. С.
[та ін.]]. — Одеса: Астропринт, 2005. – 600 с.